

geen odontoblastenuitloper bevindt. Als gevolg van een ontstekingsreactie in de pulpa (bijvoorbeeld door cariës) bevinden zich in de pulpa plasmaproteïnen. Deze plasmaproteïnen penetreren in de dentinekanaaltjes ten gevolge van de relatief hoge weefseldruk. Er ontstaat zodoende een vloeistofstroom naar perifeer waardoor de permeabiliteit wordt gereduceerd. In de plasmaproteïnen bevinden zich tevens immuunglobulinen.⁴² Als initiator zouden die dienst doen om het proces van de peritubulaire dentinevorming te starten.

- ³¹ HIRVONEN TJ, NARHISMVO, HAKUMAKI MOK. The excitability of dog pulp nerves in relation to the condition of the dentin surface. *J Endodont* 1984; 10: 294-8.
- ³² THOMAS HF, PAYNE RC. The ultra structure of dentinal tubules from erupted human teeth. *J Dent Res* 1983; 62: 532-6.
- ³³ ANDERSON DJ, RONNING GA. Dye diffusion in human dentine. *Arch Oral Biol* 1962; 7: 505-12.
- ³⁴ DAHL BL. Effect of cleansing procedures on the retentive ability of two luting cements to ground dentine in vitro. *Acta Odontol Scand* 1978; 36: 137-42.
- ³⁵ SELING KA. Effect of fluoride on the acid solubility of human dentine. *Arch Oral Biol* 1968; 14: 1297-310.
- ³⁶ ERIKSEN HM, NORDBØ H. Permeability of different lining materials. *Scand J Dent Res* 1974; 82: 442-7.
- ³⁷ MENDIS BR, DARLING IA. Distribution with age and attrition of peritubular dentine in the crowns of human teeth. *Arch Oral Biol* 1979; 24: 131-9.
- ³⁸ MENDIS BR, DARLING IA. A scanning electron microscope and microradiographic study of closure of human coronal dentinal tubules related to occlusal attrition and caries. *Arch Oral Biol* 1979; 24: 725-33.
- ³⁹ BRÄNNSTRÖM M, CARBROGLIO R. The dentinal tubules and the odontoblast process. A scanning electron microscope study. *Acta Odontol Scand* 1972; 30: 291-311.
- ⁴⁰ FISH WE. An experimental investigation of enamel, dentine and the dental pulp. London: John Bale, Sons & Danielson. Ltd., 1932.
- ⁴¹ BRÄNNSTRÖM M. Dentinal and pulpal response. VI. Some experiments with heat and pressure illustrating the movement of odontoblasts into dentinal tubules. *Oral Surg* 1962; 15: 203-12.
- ⁴² OKAMURA K, SEGAWA Y, TAKEGAMI M. Plasma components in deep lesions of human carious dentin. *J Dent Res* 1979; 58: 2010.
- ⁴³ PASHLEY DH, NELSON R, WILLIAMS EC, KEPLER EE. Use of dentine fluid protein concentrations to measure pulpal capillary reflection coefficients. *Arch Oral Biol* 1981; 26: 703-6.
- ⁴⁴ PASHLEY DH, NELSON R, KEPLER EE. The effects of plasma and salivary constituents on dentine permeability. *J Dent Res* 1982; 8: 978-81.
- ⁴⁵ MJÖR IA. Dentine-predentine complex and its permeability: pathology and treatment overviews. *J Dent Res* 1985; 64: 621-7.

H. J. M. HOSMAN. De biomechanische invloed van de partiële prothese op de steunweefsels. 199 pag. Academisch proefschrift, rijksuniversiteit te Utrecht, 1986.

Het onderzoek tracht onder meer duidelijkheid te brengen in de klinische waarde van de krachtenanalyse bij het ontwerpen van frameprothesen en tevens de theorieën van Kuis klinisch te toetsen.

Na deze inleiding volgt een uitgebreid literatuuroverzicht over de biomechanica van de partiële frameprothese. Aan de orde komen de diverse krachten die inwerken op de prothese, de weerstand van de weefsels, en de wijze waarop de op het frame inwerkende krachten kunnen worden verdeeld. Voor de kauwkrachten komt de auteur tot de conclusie dat deze verticale krachten vrij gering zijn in vergelijking met de maximale krachten die kunnen optreden bij een complete dentitie. Horizontale krachten op de prothese worden voornamelijk uitgeoefend door de tong en mondspiermusculatuur, en zijn gering van grootte maar werken vrij frequent.

Positieve krachten bevorderen de botre-

sorptie en negatieve krachten op het bot stimuleren botaanmaak. Door het aanbrengen van een (gedeeltelijke) parodontale afsteuning wordt het botresorptieproces vertraagd. De verdeling van de op de frameprothese inwerkende krachten geschiedt via de verankering en via het zadel van de prothese.

Vervolgens wordt het conventionele starre frame en het functionele frame volgens Kuis beschreven. Bij het conventionele ontwerp is een meetlijn aanwezig die bepaald is door de gekozen inzet- en/of uitneemrichting van het frame.

Bij het functionele frame volgens Kuis zijn meerdere (functionele) meetlijnen aanwezig waarvan het verloop afhankelijk is van de beweging die het anker uitvoert. De invloed van het zadel is eveneens van groot belang bij de verdeling van krachten. De definitieve vraagstelling is tenslotte: wat is de invloed van de in theorie al dan niet wikkende frameprothesen, op het parodontium van de pijlerelementen? Een vaste groep van 25 patiënten kreeg achtereenvolgens gedurende 19 weken drie typen frameprothesen: star conventioneel, krachtbrekend functioneel (Kuis) en

mondhygiënisch vriendelijk. Het aantal parameters dat werd onderzocht is zeer groot: o.a. diverse parodontologische scores, mobiliteit en eventuele migratie van pijlerelementen, directe en indirecte retentie van de frameprothese, voorkeur van de patiënt, etc.

Resultaten en conclusies van het onderzoek zullen voor de onderzoeker enigszins teleurstellend geweest zijn, omdat na het verzetten van een grote hoeveelheid werk en bewerking van vele gegevens uiteindelijk geen meetbaar verschil was aan te tonen tussen de drie frame-ontwerpen. Een van de eindconclusies was, dat het conventioneel star ontworpen frame uiteindelijk de meeste retentie lijkt te bezitten en bij de patiënt favoriet is.

Opnieuw is aangetoond, dat theoretische modellen en laboratoriumonderzoek niet zonder meer kunnen worden getransformeerd naar de klinische situatie. Dit onderzoek onderstreept nogmaals het belang en de noodzaak tot het doen van longitudinaal tandheelkundig klinisch onderzoek.

T. B. F. M. Gelhard, Roden

ONDER REDACTIE VAN J. R. D. BAC-
KER, H. VAN BEEK, J. A. G. M. VAN
EIJDEN, D. VAN STEENBERGHE, A.
W. C. STOFFELS, F. J. TEMPEL, J. A.
TOLMEIJER. Handboek voor de tand-
heelkundige praktijk. 4 banden, 11 afle-
veringen. Bohn, Scheltema en Holkema,
Utrecht 1981-1985. Prijs f 680,—. ISBN
90 S 507 200 3.

De tandheelkundige wetenschapsbeoef-
ning begon weliswaar in de zeventiende
eeuw, maar is pas in de tweede helft van
onze eeuw tot spectaculaire ontwikkeling
gekomen. Ondanks het feit dat op vele
deelgebieden van de tandheelkunde Ne-
derlandstalige boeken verkrijgbaar zijn,
ontbreekt — naar de mening van de redactie
— een boek waarin de praktiserende tand-
arts zich op uiteenlopende onderwerpen
kan oriënteren. Voor de keuze van deze
onderwerpen is de klacht, waarmee de pa-
tiënt zich tot zijn tandarts wendt, als lei-
draad genomen. Onderwerpen zoals rönt-
genologie, preventie en andere die niet in
een klachtenpatroon passen, worden als
capita selecta beschreven.

Het eerste deel van dit handboek behan-
delt algemene zaken die te maken hebben
met het functioneren van de tandarts in de
samenleving, daarna volgen de onderwer-
pen met een klacht als leidraad en tenslotte
de capita selecta; het laatste deel geeft
praktische informatie over praktijkinrich-
ting, financiën, wettelijke regelingen en
praktijkvoering.

Het losbladige systeem maakt het de
uitgever mogelijk de inhoud voortdurend
aan te passen aan de wensen van de prakti-
kerende tandarts, aan nieuwe wetenschap-
pelijke inzichten en aan de behoeften van
de patiënt.

Tot zover enige passages uit het redactione-
le woord vooraf. De tandheelkunde is in
het Nederlandse taalgebied duidelijk vol-
wassen geworden; daarvan getuigen de re-
sultaten van onderzoek en de vele publikat-
ies waaronder de onderhavige.

De redactie is erin geslaagd vele auteurs
aan zich te binden. Het behoeft geen be-
toog dat bij een dergelijke diversiteit van
onderwerpen en auteurs de kwaliteit van de
bijdragen nogal wisselt.

Geheel conform de ontwikkelingsgang
van de tandheelkunde worden met name
de medische aspecten, de praktijkinrich-
ting, financiën, wettelijke regelingen en
praktijkvoering uitvoerig belicht. Ook pro-
blemen met bijvoorbeeld de gebitsprothese
en/of frames worden systematisch be-
schreven. Duidelijk minder aandacht heb-
ben de alfa- en gammavakken gekregen.
Het losbladige systeem maakt aanvulling
hiermee eenvoudig mogelijk.

Het werk is goed toegankelijk doordat
een register is toegevoegd. De redactie
heeft een werkstuk van formaat afgele-

verd. De wijze van presenteren is eigen-
tijds: vanuit de 'klacht van de patiënt'.
Kortom, de patiënt staat centraal. De tekst
noodt tot verdere verdieping en dit is voor
een zich snel vernieuwend vakgebied als
de tandheelkunde belangrijk. Het is een
boek dat in elke praktijk thuishoort en ook
in het onderwijs goede diensten kan be-
wijzen.

A. C. M. van de Poel, Winsum

ONDER REDACTIE VAN J. SCHMID-
SEDER. Grundlagenwissenschaften zur
Okklusion, Parodontologie und präventi-
ven Zahnmedizin. 179 pag., 111 afb. Quint-
essenz Verlags-GmbH, Berlin, Chicago,
London, São Paulo, Tokyo 1986. Prijs DM
98,—. ISBN 3 87652 671 X.

Het gaat hier om een bundeling van de
zeven voordrachten van een symposium
over de occlusie, de parodontologie en
de preventie dat in 1983 in Duitsland
plaatsvond. Doel van het symposium was
'Hintergrundinformation mit klinischer
Relevanz' van deze deelgebieden te geven.

Het eerste hoofdstuk is van de hand van
Schumacher en behandelt de groei van de
schedel inclusief de onderkaak. Daarna
volgt een bijdrage van Solberg over de
anatomie en pathologie van het kaakge-
wricht. Overzichtelijk van inhoud wordt
de anatomie van het kaakgewricht be-
schreven met daarna de mogelijke adap-
tieve en pathologische veranderingen. Het
begrip 'Gelenkschlaffheit' en de klinische
symptomen van kaakgewrichtsklachten
komen aan de orde, gevolgd door de thera-
peutische mogelijkheden.

De neurofysiologische aspecten van
functionele en parafunctionele occlusale
activiteiten worden door Ash behandeld.
Graf uit Bern beschrijft klinisch teleme-
trisch onderzoek naar de bewegingen van
de onderkaak tijdens het kauwproces. Ex-
perimenteel aangebrachte occlusale stoorn-
issen gaven een verhoging van de kauw-
krachten aan de actieve zijde van 42%.

Hierna volgt Ramfjord met een beknopt
overzicht van anatomische, fysiologische,
biochemische, bacteriële en farmacologi-
sche aspecten van parodontale afwijkin-
gen. Slots geeft een overzicht van recent
onderzoek naar de bacteriële specificiteit
van parodontale afwijkingen. Tot slot een
hoofdstuk van Axelsson over de preventie
van cariës en parodontale afwijkingen.

Het is niet geheel duidelijk wat nu precies
het klinische belang is van de tijdens dit
symposium gebrachte voordrachten. In te-
genstelling tot de suggestie in het voor-
woord betreft het hier voornamelijk theo-
retische verhandelingen zonder duidelijke
klinische toepassing. Geïnteresseerden in
een van de behandelde onderwerpen zul-
len ongetwijfeld de voorkeur geven aan de

oorspronkelijke geschriften van de mede-
werkers aan dit symposium.

De uitgave is, althans naar Quintessenz'
maatstaven, uiterst sober zonder het ge-
bruikelijke kleurenwerk. Niet aanbevolen.

J. H. N. Pameijer, Amsterdam

A. G. CHOMENKO. Atlas for maxillofacial
pantomographic interpretation. 296
pag., 405 afb. Quintessence Publishing
Co., Inc., Chicago, London, Berlin, Rio de
Janeiro, Tokyo 1985. Prijs \$ 68,—. ISBN
0 86715 126 9.

Deze atlas die 23 hoofdstukken telt, kan in
vier onderdelen worden verdeeld: 1. het
opnameprincipe van de panoramische to-
mografie; 2. het normale röntgenbeeld met
daarbij de beschrijving van een aantal min-
der bekende opnametechnieken; 3. het pa-
thologische beeld en 4. een uitgebreid deel
over het corrigeren van fouten in de opna-
metechniek.

In het eerste deel worden de opname-
principes besproken. Er wordt vrij uit-
gebreid ingegaan op de opnametechniek en
op de voor panoramische tomografie ken-
merkende eigenschappen van een beperkte
beeldlaagdikte, onscherpte en vervormin-
gen. Met zeer veel illustraties en foto's
wordt een inzicht gegeven in de invloed
van de positie van de kaak ten opzichte van
de beeldlaag op het röntgenbeeld. Maar de
auteur gaat wel voorbij aan de ontwikke-
lingen die zich de laatste jaren op theore-
tisch gebied hebben voorgedaan. Voor de-
genen die meer klinisch en praktisch zijn
geïnteresseerd is dit echter van gering be-
lang.

Bij de beschrijving van het normale ana-
tomische beeld is gebruik gemaakt van
verschillende voorbeelden waarbij ook va-
riaties worden gedemonstreerd. In veel ge-
vallen is gebruik gemaakt van gedeelten
van röntgenfoto's, waardoor deze niet be-
hoefden te worden verkleind. De kwaliteit
van de afbeelding staat mede hierdoor
op een hoog niveau.

De sectie over het pathologische beeld is
interessant omdat, naast een beknopt
overzicht van mogelijke bevindingen, de
waarde van de panorama-opname voor
een bepaalde afwijking wordt beschreven.
Met hulp van tekeningen is meestal het
röntgenbeeld nog eens in schema ge-
bracht. Veel aandacht wordt ook besteed
aan het röntgenologische beeld van de af-
wijking op andere soorten foto's, zowel
intra- als extra-oraal.

Het deel over het lokaliseren van objec-
ten is voor de Nederlandse gebruiker van
geringe waarde, omdat de principes die
voor het lokaliseren worden beschreven,
zijn gebaseerd op het gebruik van een Pa-
norex-röntgenapparaat. Bij dit apparaat
ontstaat geen continu doorlopend beeld op

de röntgenfoto, maar worden twee secties afgebeeld waarbij het front steeds uit een iets andere richting wordt geprojecteerd. In Nederland zijn echter weinig van deze apparaten in gebruik.

Het laatste onderdeel van het boek beschrijft uitgebreid het scala van fouten die bij panoramische tomografie kunnen worden gemaakt. Zowel fouten door het onjuist instellen van de patiënt, als technische storingen tijdens de opname en de verdere afwerking van de film in de donkere kamer, komen uitgebreid aan de orde.

Het boek kan voor elke gebruiker van panorama-apparatuur, zowel specialist als algemeen-practicus, worden aanbevolen. Ook voor een eerste kennismaking met panoramische technieken is het boek waardevol.

G. C. H. Sanderink, Utrecht

P. D. LEDERMANN. *Kompendium des TPS-Schraubenimplantates im zahnlosen Unterkiefer*. 292 pag., 419 afb. Quintessenz Verlags-GmbH, Berlin, Chicago, London, São Paulo, Tokyo 1986. Prijs DM 380,—. ISBN 3 87652 681 7.

In dit boek wordt het toepassen van schroefvormige TPS-implantaten in edentate onderkaken soms tot in een vergaand detail beschreven. De term TPS is een afkorting van 'Titanium Plasma Schicht', hetgeen duidt op een methode waarbij het oppervlak van het titanium implantaat wordt vergroot door bij zeer hoge temperatuur titaniumpoeder toe te voegen aan argongas, dat langs het implantaat wordt geleid. Hierdoor ontstaat een 40-50 µm dunne laag van titaniumpartikels op het implantaat. Het doel van deze techniek is om door oppervlaktevergroting een betere botaangroei (osseo-integratie) te verkrijgen.

In algemene zin bestaat de hier behandelde techniek uit het plaatsen van 4 TPS-implantaten in het onderfront tussen beide foramina mentalia. Op de afschroefbare suprastructuur wordt in de meeste gevallen een (Dolder) staafconstructie vervaardigd met een overkappingsprothese.

Zowel de voorbereidingen op het implanteren, de operatietechniek, als het vervaardigen van de suprastructuur en de nazorg worden stap voor stap tot in detail beschreven. De resultaten strekken zich uit over een periode van ongeveer acht jaar, met een slaagpercentage van ongeveer 90%.

Naast het omvangrijke praktische gedeelte (50 pag.) bestaat het boek in grote lijnen uit een beschrijving van statistische gegevens met betrekking tot de TPS-implantaten (15 pag.), van een groot aantal behandelde gevallen (40 pag.) en complicaties (40 pag.), en uit een gedetailleerde beschrijving (30 pag.) van de meest uiteen-

lopende onderzoekstechnieken op preparaten die door autopsie na overlijden van een met TPS-implantaten behandelde patiënt werden verkregen.

Het onderdeel statistiek is het zwakste gedeelte van het boek. Met twee decimalen achter de komma wordt een precisie gesuggereerd die er niet is. Bovendien worden oorzakelijke verbanden gelegd zonder enige argumentatie. Deze statistiek wordt in fraaie beelden weergegeven. Dit geldt trouwens voor het gehele boek.

De beschrijvingen van de diverse behandelgevallen, complicaties en het resectiepreparaat zijn als informatie interessant, maar kunnen nauwelijks dienen bij het opstellen van algemene richtlijnen, omdat oorzaak en gevolg niet worden aangegevoerd.

Het boek is dermate rijk voorzien van illustraties en foto's, dat de lezer na bestudering van deze afbeeldingen met bijbehorende tekst reeds voor 90% met de inhoud van het boek bekend is. Door het sterk praktisch gerichte karakter is het bij voorkeur geschikt voor practici die zich voor enossale implantaten interesseren.

T. B. F. M. Gelhard, Roden

W. HOFFMANN-AXTHELM. *Die Geschichte der Zahnheilkunde*. Tweede, herziene druk. 496 pag., 532 afb. Quintessenz Verlags-GmbH, Berlin, Chicago, London, Rio de Janeiro, Tokyo 1985. Prijs DM 248,—. ISBN 3 87652 160 2.

Na de eerste druk in 1973 en de gewijzigde Engelse editie van 1981 – en voor de liefhebbers de Japanse editie van 1985 – is nu de tweede druk verschenen van dit al bijna klassiek geworden werk op het gebied van de tandheelkundige geschiedenis.

Zoals van Hoffmann-Axthelm mocht worden verwacht is deze uitgave zeer verzorgd. De tekst, het aantal illustraties en de (voet)noten zijn sterk uitgebreid, zelfs in vergelijking met de Engelse editie. Vooral de hoofdstukken over de tandheilkunde in het antieke Egypte en in Japan en China zijn grondig herzien. Ook de geschiedenis van de 19e en 20e eeuw werd omgewerkt.

De tandheelkundige opleiding krijgt nu meer aandacht en ook de Röntgenologie die in de voorgaande edities helaas ontbrak heeft nu een – zij het bescheiden – plaats gekregen. Mogelijk mede door deze uitbreidingen is het gedeelte over de kaakfracturen en hun behandeling jammer genoeg komen te vervallen. De auteur is echter van plan dit onderwerp in een aparte monografie verder uit te werken.

Voor Nederlanders is nog vermeldenswaard dat Nord, die al in de Engelstalige editie werd genoemd, wat meer aandacht krijgt en dat ook het werk van Van Loon op

het gebied van de gebitsanalyse en de craniometrie wordt vermeld.

Het blijft het beste, op dit moment, verkrijgbare werk op het gebied van de tandheelkundige geschiedenis. De literatuurverwijzingen en (voet)noten zijn nog uitgebreider dan in de vorige edities reeds het geval was en hoewel de auteur uitdrukkelijk stelt dat er geen sprake is van een tandheelkundige bibliografie, ontleent dit werk voor een niet-onaanzienlijk deel zijn waarde aan deze literatuuropgaven.

Toch moeten, ondanks de grote waarde van dit boek, enige kritische kanttekeningen worden gemaakt. De kwaliteit van een aantal illustraties laat te wensen over. Het zijn reproducties met een grof raster: illustraties die op een eenvoudige wijze voor een deel door betere vervangen kunnen worden. Andere afbeeldingen die goed voldeden werden om voor mij onnaspeurbare redenen door andere vervangen.

Een tweede punt van kritiek betreft de gehele opzet van dit werk. Voor diegenen die de eerste twee edities niet kennen is dit een hoogst lezenswaardig werk, een ware schatkamer met gegevens over het verleden van ons beroep. Voor bezitters van de eerdere edities is het echter de vraag of de prijs van dit werk opweegt tegen de extra informatie die hiermee wordt verkregen.

Het is te begrijpen dat een auteur die bij een herdruk de gelegenheid krijgt om details uit zijn eerdere druk te corrigeren, aan deze verleiding geen weerstand kan bieden. Passages die hem achteraf minder juist voorkomen kunnen worden gecorrigeerd. Gewijzigde meningen kunnen worden vermeld en nieuwe ontdekkingen kunnen worden toegevoegd. Dit roept voor mij, vooral als het niet om een studieboek gaat, het beeld op van de tandheelkundige student die zijn eerste prothese uit een drang naar perfectie zo lang staat te polijsten dat hij er gaten inslijpt.

Naar mijn mening kan een auteur beter afscheid nemen van zijn geesteskind en zich vervolgens aan andere arbeid wijden. Het komt mij voor dat een nadere uitwerking van een of meer onderwerpen uit de voorgaande edities zowel voor de auteur als voor de lezer een meer bevredigend resultaat zou hebben opgeleverd. Voor een deel had de auteur hierin zijn nieuwe materiaal kunnen onderbrengen en de lezer had een geheel nieuw boek in handen gekregen over een onderwerp waarover te weinig wordt gepubliceerd.

G. J. van Wiggen, Arnhem

ONDER REDACTIE VAN W. K. SOLBERG EN G. T. CLARK. *Abnormal jaw mechanics: diagnosis and treatment*. 164 pag., 111 afb. Quintessenz Publishing Co., Inc., Chicago. London, Berlin, Rio de Janeiro, Tokyo 1984. Prijs \$ 46,—. ISBN 0 86715 152 8.

Onder bovenstaande titel is een boek verschenen dat de aandacht verdient van degenen die geïnteresseerd zijn in craniomandibulaire dysfunctie. Het vertoont qua opzet grote overeenkomst met het boek 'Temporomandibular joint problems, biologic diagnosis and treatment'.

Een aantal vooraanstaande auteurs verzorgde lezingen op basis van specifieke deskundigheid op een bepaald onderdeel van het vakgebied. De voordrachten, alsmede de erop volgende discussies tussen deelnemers en inleiders, worden integraal weergegeven. Dit biedt de lezer een beter inzicht in de huidige kennis van zaken dan alleen het lezen van de mening van de auteur.

Onderwerpen die aan de orde komen zijn:

- De wederzijdse beïnvloeding van de positie van de onderkaak en de stand van de processus condylaris ten opzichte van het temporale deel van het kaakgewricht (F. Mognini).
- Determinanten van de positie van de processus condylaris en de analyse ervan door middel van röntgenopnamen (S. Palla).
- Ideale occlusie en positie van de onderkaak. In dit hoofdstuk beschrijft S. G. Ramfjord een aantal achtergronden op basis waarvan criteria voor optimale occlusie worden geformuleerd.
- De rol die de stand van het hoofd heeft op de functie van de onderkaak (N. D. Mohl).
- Verticale dimensie en pijn-dysfunctie (J. D. Rugh en R. W. Johnson).
- Diagnose en behandeling van craniocervicale en craniomandibulaire dysfunctie (M. Rocabado).

De eindredactie is in handen van de bekende auteurs W. K. Solberg en G. T. Clark, verbonden aan de universiteit van California, Los Angeles. Hun medewerking, alsmede de fraaie uitvoering, maken dit boek zeer leeswaardig voor de op dit terrein enigszins bekende hulpverlener.

M. H. Steenks, Groenekan

I. M. SOPHER. *Forensische Zahnmedizin*. 163 pag., 70 afb. Quintessenz Verlags-GmbH, Berlin, Chicago, London, São Paulo, Tokyo 1986. Prijs DM 148,—. ISBN 3 87652 584 5.

Het feit dat in het eigen taalgebied weinig

oorspronkelijke literatuur is te vinden over het onderwerp 'forensische odontologie' is vermoedelijk voor Quintessenz Verlag de aanleiding geweest om thans een Duitse vertaling uit te brengen van Irvin M. Sopher's 'Forensic dentistry'. De originele uitgave is bepaald niet nieuw en verscheen reeds in 1976 bij Charles C. Thomas, uitgever te Springfield, Illinois, V.S.

De letterlijke vertaling werd verzorgd door Prof. Dr. Dr. Peter Schulz te Keulen, die, voor zover ik kan oordelen, zijn taak met grote zorgvuldigheid heeft uitgevoerd. Bij het lezen van de Duitse uitgave wordt men er echter geregeld aan herinnerd, dat men met een Amerikaanse situatie te maken heeft en dat doet merkwaardig aan. Het is ongeveer vergelijkbaar met het kijken en luisteren naar een nagesynchroniseerde western, waarin de helden zich in het Duits tot elkaar richten. Mijn voorkeur gaat duidelijk uit naar de originele Amerikaanse uitgave, die, tenminste voor mij, gemakkelijker leesbaar is.

Voor de forensisch geïnteresseerde tandarts evenwel heeft het boek veel te bieden. In een negental hoofdstukken wordt het gebied van de forensische odontologie uitvoerig behandeld, waarbij de aandacht in hoofdzaak wordt gericht op identificatieprocedures.

Het eerste hoofdstuk verschaft een algemene inleiding in de forensische geneeskunde en duidt de plaats aan welke de forensische odontologie hierbinnen inneemt. Dat hierbij het systeem, zoals dit in de Verenigde Staten bestaat, uitvoerig aan de orde komt is, gezien de herkomst van het boek, volledig begrijpelijk, doch voor de Duitse en ook voor de Nederlandse lezer minder interessant. Terloops zij opgemerkt dat degene die een betere term voor het begrip 'forensische geneeskunde' kan bedenken zeker een prijs verdient.

De inleiding in de tandheelkunde, zoals deze in het tweede hoofdstuk wordt gegeven, is voor de tandarts niet van belang, maar wijst erop, dat het boek ook voor niet-tandartsen, die zich met identificatieproblematiek (moeten) bezighouden, is bestemd.

De hoofdstukken 3 t/m 7 geven een goed inzicht hoe men te werk moet gaan bij het identificeren van menselijke stoffelijke resten aan de hand van de dentitie. Met behulp van vele voorbeelden uit de praktijk en talrijke afbeeldingen in de tekst wordt duidelijk naar voren gebracht, dat een betrouwbare odontologische identificatie alleen dan kan plaatsvinden, indien voldoende overeenstemming kan worden gevonden tussen premortale gebitsgegevens en postmortale gebitsbevindingen.

Het voorlaatste hoofdstuk behandelt de leeftijdsbepaling op grond van het menselijke tand-kaakstelsel. Het boek wordt tenslotte besloten met een hoofdstuk waarin uitvoerig wordt ingegaan op de interpreta-

tie van beetsporen. Reeds in zijn voorwoord duidt de schrijver erop, dat beetsporenonderzoek moet worden gerekend tot het meest omstreden deelgebied van de forensische odontologie. Velen zullen deze mening waarschijnlijk niet delen, maar misschien bedoelt de schrijver slechts, dat de beetspooranalyse een uiterst moeilijk onderwerp is, waarbij nauwgezetheid en terughoudendheid eerste vereisten zijn.

In het gehele boek wordt, hoe begrijpelijk overigens ook, gebruik gemaakt van het Amerikaanse universele systeem voor de aanduiding van gebitselementen. Het opnemen van een vergelijkend overzicht van veelgebruikte notatiesystemen, zoals Zsigmondi, Haderup, FDI-two digit en American Universal System zou niet alleen de schrijver, maar ook de vertaler door velen van zijn lezers in dank afgenomen zijn.

Door Sopher wordt in zijn voorwoord gesteld, dat de forensische odontologie niet alleen van interesse is voor de tandarts, maar evenzeer van belang is voor politieke en justitiele autoriteiten, wetenschappelijke medewerkers in de gerechtelijke laboratoria, gemeentelijke lijkschouwers, antropologen en last but not least voor de forensische patholoog. Dank voor deze stelling, die gedurende de laatste tien jaren nog niets aan waarde en waarheid heeft verloren.

E. W. Free, Arnhem

H. W. PREISKEL. *Präzisionsverankerungen in der zahnärztlichen Prothetik*. Band II. *Überprothesen und Teleskopprothesen*. 362 pag., 414 afb. Quintessenz Verlags-GmbH, Berlin, Chicago, London, São Paulo, Tokyo 1986. Prijs DM 290,—. ISBN 3 87652 900 X.

Dit is het tweede en laatste deel van een vroeger ééndelig handboek van deze bekende Engelse auteur over de theorie en toepassing van precisie-ankers, in samenhang met algemene prothetische principes en problemen in de mond en de laboratoriumfasen.

Het eerste deel verscheen eveneens in een Duitse vertaling in 1983 en werd besproken in dit tijdschrift (Ned Tijdschr Tandheelkd 1985; 92: 51-2). Terwijl dat deel zich beperkte tot precisie-verankerungen aan - of in - kronen (extracronaire versus intracronaire verankerungen) wordt in het tweede deel de problematiek van de overkappingsprothese besproken, die zijn retentie ontleent aan precisie-ankers op wortelkappen. De auteur is immers een tegenstander van het onbedekt laten van wortels onder overkappingsprothesen. Daarnaast komt een apart hoofdstuk voor over telescoopprothesen, een toepassing die hier te lande minder wordt gebezigd

dan bijvoorbeeld in West-Duitsland en mogelijk ook in Engeland. Hoe het ook zij, hieraan zijn slechts twintig pagina's gewijd. Veruit de hoofdmoot bestaat dus uit de bespreking van drukknoppen en niet te vergeten staaftconstructies en magneten onder protheses, zodat de Nederlandse lezer volledig aan zijn trekken komt.

Een hoofdstuk over hulpdelen tenslotte, vervolmaakt het te bespreken scala van mogelijkheden, zonder dat daarbij het na-deel ontstaat dat men door de bomen het bos niet meer ziet. En dat komt omdat hier niet alleen een autoriteit aan het woord is, maar tevens een ervaren practicus die uitvoerig beschrijft waarmede hij zelf een schat aan ervaring heeft opgedaan.

Deze Duitse vertaling is op enkele uitzonderingen na, zoals literatuuruitbreidingen, wat betreft tekst, illustraties en uitvoering exact gelijk aan de oorspronkelijke Engelse uitvoering van dezelfde uitgever, die eerder verscheen (deel I in 1984, deel II in 1985), zodat voor de lovende en uitvoerige bespreking van dit tweede deel kan worden verwezen naar de recensie van de Engelse uitgave (Ned Tijdschr Tandheelkd 1986; 93: 140).

C. A. W. Korenhof, Utrecht

ONDER REDACTIE VAN I. A. MJÖR, O. FEJERSKOV. Human oral embryology and histology. 336 pag. Munksgaard, Copenhagen 1986. Prijs D.Kr. 400,—. ISBN 87 16 09195 7.

Als iemand besluit een nieuw histologieboek voor tandartsen en studenten in de tandheelkunde te schrijven, dan volgt hieruit – zo wil het mij voorkomen – dat hij overwegende bezwaren heeft tegen de bestaande leerboeken. Zijn deze bezwaren

terecht? En zo ja, komt de schrijver aan deze bezwaren tegemoet?

Ik ben van mening dat aan onderwijs in een basisvak ten behoeve van de tandheekunde (en aan de betreffende leerboeken) bepaalde eisen dienen te worden gesteld. Ten eerste: men dient te bedenken dat men geen anatomen, histologen of fysiologen opleidt, maar betrokken is bij de opleiding in een bij uitstek praktijk-gerichte discipline. Ten tweede: men dient zich te hoeden voor het uitdragen van een breed, onsamenvattend feitenmateriaal maar zich veeleer bij de keuze van zijn onderwerpen te laten leiden door de vraag: wat is voor de aanstaande tandarts relevant te achten? Wat draagt bij tot begrip van de overige curriculum-onderdelen? Welke kennis is nodig om met vrucht een algemeen tandheelkundig tijdschrift te lezen? De relevantie van de te brengen kennis dient zo expliciet mogelijk te worden aangegeven.

De derde eis is de moeilijkste. Men is gehouden een academische signatuur aan zijn onderricht te verlenen, dat wil zeggen boven HBO-niveau uit te komen. Dit kan alleen door bepaalde aspecten van de over te brengen concepties te belichten: de samenhang der disciplinen, het efemere karakter van de inzichten van vandaag, de aan deze inzichten inherente problematiek, de zich aftekenende perspectieven. Deze derde eis, inherent aan het academische karakter van het onderwijs, lijkt in tegenspraak met de eerste twee eisen. Maar het is zoeken naar het evenwichtige compromis dat tegelijk uitdaging en charme van dit type universitair onderwijs uitmaakt.

Ik meen deze maatstaven ter beoordeling van het onderhavige leerboek te moeten aanleggen. Het boek is door een aantal medewerkers onder begeleiding van twee

redacteuren geschreven. Zo een aanpak brengt het risico van onevenwichtigheid met zich mee. Aan dit risico is het boek niet ontkomen. Sommige hoofdstukken zijn van een heel goed gehalte. Met name het hoofdstuk 'Tooth eruption and shedding of primary teeth' van Melcher en Furseth is subliem. Daar staat als uiterste tegenover een veel te gedetailleerd, louter beschrijvend hoofdstuk van 40 pagina's over de bouw van de speekselklieren. De hoofdstukken over de ontwikkeling van het mondbed, de tandvorming, het glazuur, dentine en pulpa, en periodontium zijn heel behoorlijk en goed geïllustreerd, maar niet beter dan die in de bestaande leerboeken. Het hoofdstuk over het kaakgewricht maakt een slordige indruk; drukfouten zijn talrijk, onderschriften van illustraties zijn onzorgvuldig, elke verwijzing naar ziektebeelden ontbreekt.

De samenstellers hebben talrijke elektronmicroscopische opnamen tussen de tekst opgenomen. In zeer veel gevallen hadden deze beter achterwege kunnen blijven. Duidelijkheid is vaak meer gediend met een overzichtelijke lichtmicroscopische opname dan met een enkele, uit het grote verband gelichte elektronenmicroscopische opname van matige kwaliteit en een verwarrende hoeveelheid niet-toegelichte details.

Bestaat aan dit boek behoefte? Ik dacht van niet. Ondanks enkele zeer goede onderdelen, bereikt het niet het niveau van bijvoorbeeld het standaardwerk van Orban, waarvan alle hoofdstukken evenwichtig van samenstelling zijn en consequent een onderhoofdstuk 'clinical considerations' bevatten.

A. van den Hooff, Amsterdam

Correspondentie deze rubriek betreffende te richten aan:
Dr. A. S. H. Duinkerke, Otto Eerelmanweg 2, 9761 HZ Eelde.

Excerpta odontologica

SECTIE I BASISWETENSCHAPPEN EN GRENSGEBIEDEN

808. Bestrijding van pijn door hypnose

Hypnose kent toepassingen op medisch, psychologisch en tandheelkundig gebied. Tandheelkundige toepassingen omvatten onder andere het beïnvloeden van objectieve en subjectieve verschijnselen zoals angst, speekselvloed, bloeding, bruxisme en pijn. Bij bestrijding van pijn moet rekening worden gehouden met de persoonlijkheid van de patiënt, omdat pijn, emotie en

persoonlijkheid nauw met elkaar zijn verbonden. De auteurs stellen dat pijnperceptie in grote mate samenhangt met externe gebeurtenissen. Het geconcentreerd en langdurig de aandacht richten op onderwerpen met een grote lichamelijke en emotionele betrokkenheid kan de pijnperceptie doen verminderen of zelfs opheffen.

De hypnotische technieken om analgesie bij een patiënt te verkrijgen, maken gebruik van suggesties waarbij de patiënt wordt gevraagd zich een specifieke situatie of handeling voor te stellen. Enkele voorbeelden van in dit verband nuttige directe

hypnotische suggesties zijn: de patiënt vragen zich voor te stellen dat een anesthesievloeistof in het pijnlijke gedeelte van het lichaam wordt gespoten, een lokaal anestheticum op het pijnlijke oppervlak wordt aangebracht of de vingers beginnen te tintelen en daarna verdoofd voelen. In dit laatste geval wordt de patiënt vervolgens in staat gesteld met de verdoofde vinger(s) het pijnlijke gedeelte van het lichaam aan te raken en de verdooving van de hand naar dat lichaamsgedeelte over te laten gaan (handschoen-anesthesie).

In het in het artikel beschreven onder-